

R. M. İSAYEV, R. İ. HƏŞİMOV

Heydər Əliyev adına AAHM

RAKET-ARTİLLERİYA GƏMİLƏRİNİN DÖYÜŞDƏ FƏALİYYƏTİ HAQQINDA

Məqalədə raket-artilleriya gəmilərinin əhəmiyyəti, dəniz təhlükəsizliyində icra etdikləri tapşırıqlar, taktiki tətbiq formaları, müdafiədə perspektivlikəri və yeni döyüş düzülüşü ilə bağlı məsələlərə baxılmışdır.

Dünyada günümüzdə həyata keçirilmiş dəniz döyüşləri təcrübəsi göstərir ki, raket-artilleriya gəmilərinin tətbiqi ilə daha çox strateji, əməliyyat və taktiki döyüş fəaliyyətləri icra olunmuşdur. Ehtimal olunan rəqib üzərində üstünlüyün əldə olunması və onun inkişaf etdirilməsi istiqamətində raket - artilleriya gəmilərinin tətbiqinə daha çox əhəmiyyət verilir. Qüvvələrin fəaliyyətinin mobilliyinin artırılması üçün birgə, müştərək və birgə müştərək tapşırıq qüvvələri yaradılır, qoşun növləri üzrə birlik və birləşmələr bu qüvvələrin tərkibində yer alaraq, qarşıya qoyulmuş döyüş tapşırıqlarını icra edirdilər. Müasir döyüş əməliyyatları, döyüş fəaliyyətlərinin icrası üçün birgə çevik cavab və ya birgə çevik reaksiya qüvvələri yaradılır ki, raket-artilleriya gəmiləri bu qüvvələrin tərkibində də mütləq yer alırlar.

XXI əsrdə baş vermiş dəniz döyüşləri sayı çox az olsada, 8-11 avqust 2008-ci ildə Rusiya Federasiyası və Gürcüstan Respublikası arasında, Qara dənizdə baş vermiş dəniz döyüşünü analiz etmiş olsaq, görmüş olarıq ki, dəniz döyüşünün həlledici məqamları məhz elə raket-artilleriya gəmilərinin döyüşdə tətbiqi ilə bağlıdır [1].

Gürcüstan Respublikasının hərbi gəmiləri ilə qarşılaşma zamanı Rusiya Federasiyasına məxsus gəmi taktiki qrupun kiçik raket gəmisi "Miraj" bir (və ya iki) "Malaxit P-120 (SS-N-9)" gəmi-gəmi raketini tətbiq etmiş, iki ədəd 37 millimetrlik artilleriya qurğuları ilə təchiz edilmiş Gürcüstan Respublikasının Hərbi Dəniz Qüvvələrinə məxsus "Giorgi Toreli" kiçik artilleriya gəmisini batırmışdır. Rusiya Federasiyasının kiçik raket gəmisinin raket zərbəsindən sonra Gürcüstan Respublikasının hərbi gəmiləri geri dönərək dəniz döyüşündən çıxmışdır, yəni bu raket-artilleriya gəmiləri, Hərbi Dəniz Qüvvələrində zərbə qüvvələrinin əsas tərkib hissəsidir. Bu raket-artilleriya gəmiləri tərəfindən müasir dövrdə hansı tapşırıqların həll olunduğu, tapşırıqlar siyahısının mürəkkəbləşməsi perspektivləri də mütləq araşdırılmalıdır. Belə ki, bu günədək olan dəniz döyüşləri, eyni zamanda müasir dövrdə əsas diqqətləri çəkən lokal dəniz münaqişələrinə əsaslanaraq raket-artilleriya gəmilərinin icra etdiyi tapşırıqları müəyyən etmək olar. Bu tapşırıqlar, ölkələrin doktrinal baxışından, strateji təhlükəsizlik kontekstindən, qlobal, regional, milli təhlükəsizliyi prizmaları baxımından, Hərbi Dəniz Qüvvələrinin qarşısında qoyulmuş tapşırıqlardan çox asılıdır.

Raket-artilleriya gəmilərinin həll etdiyi tapşırıqlar rəqibin aviadaşıyan zərbə qruplarının (çox məqsədli), döyüş gəmiləri dəstəsinin, desant dəstələrinin və konvoylarının məhv edilməsi, sualtı qayıqların açılmasının (qayıtmasının) təmini zamanı aviadaşıyan və gəmi axtarış zərbə qruplarının məhv edilməsi, sualtı qayıqların, desant dəstələrinin və konvoyların rəqibin suüstü gəmilərinin zərbələrinə qarşı himayəsi (dəstəklənməsi), rəqibin mina maneə, tral və digər qruplarının məhv edilməsidir. Lakin müasir raket-artilleriya gəmiləri, onlar üçün təşkil edən gəmi quruluşuna malikdir. Eyni zamanda də müasir silah və texniki vasitələrə təchiz edilə bilər. Bu üstünlüklərlə raket gəmilərinin yeni döyüş tətbiqi imkanlarının praktiki sınağından sonra elmi əsaslandırılması, onlar tərəfindən gələcəkdə fərqli döyüş tapşırıqlarının effektiv həllinə öz tövəhsini verəcəkdir.

Müasir dəniz döyüşlərinin nəticələri göstərmişdir ki, raket-artilleriya gəmiləri dəniz döyüşünün müqəddəratını həll edə biləcək başqa istiqamətlərdə də tətbiq oluna bilərlər. Desantın

çıxarılmasının artilleriya hazırlığı mərhələsi artıq raket hazırlığı mərhələsi ilə əvəz olunmuş və müddət olaraq artırılmışdır ki, bununla da şəxsi heyət itkisi minimuma endirilmişdir. Amerika Birləşmiş Ştatlarının İraqa müdaxiləsi zamanı raket-artilleriya gəmilərinin iştirakı ilə 38 gün ərzində raket hazırlığı icra olundu. Yeni dövrdə hərbi məharəti elmində yaradılmış bu yenilik, raket-artilleriya gəmilərinin də yeni tətbiq qaydasını tələb etdi, həll etdikləri tapşırıqlara yeni bir yanaşma əlavə olundu.

Raket-artilleriya gəmilərinin tətbiqi barədə 2000-ci illərin tələblərinə uyğun olaraq geniş izahat verilir [2]. O, "Hərbi dəniz taktikası II hissə" dərəcəsi vəsaitində raket-artilleriya gəmilərinin tətbiqi taktikasının əsasını hücum döyüşünün təşkil etdiyini bildirir. Bir çox müəlliflər onun fikri ilə razılaşır. Müasir dünyanın təhlükəsizlik düşüncəsində "təcavüzkarlığa, aqresiyaya yox prinsipi" yuxarıda qeyd edilən yanaşmadan bizi uzaqlaşmağa, yeni terminlərin istifadə və ifadəsinə vadar edir. Bu baxımdan raket-artilleriya gəmilərinin (katerlərinin) müdafiə döyüşünə cəlb olunacağı istisna deyildir, onlar ehtimal rəqibi öz taktiki radius çərçivəsində deyil, taktiki fəaliyyət radiusu həddlərində və ya əlaqə, təsir sahələrinin effektiv zonasında fəal axtarışını həyata keçirərək tapşırıqların icrasına hazır olacaqlar. Bu müasir dövrdə güc nümayişi kimi də dəyərləndirilir və hesablaşma kriteriyası olaraq ön plana çıxır. Müdafiə döyüşü isə qüvvələrin açılması və rəqibin qüvvələri üstün olduqda əks hücum döyüşünün gedişatında aparılmış ola bilər. Müdafiə döyüşünün məqsədi vaxtından əvvəl itkilərin verilməsindən qaçınmaq və qüvvələri əsas tapşırığın yerinə yetirilməsinə cəlb etmək üçün qorumaqdır. Bu da bizə raket-artilleriya gəmilərinin döyüş tətbiqi raket-artilleriya taktikasında, həll edəcəkləri yeni tapşırıq növlərində dəyişikliklərin olacağını deməyə əsas verir.

Raket-artilleriya gəmilərinin taktiki tətbiqi və həll etdikləri tapşırıqlardakı yeniliklər, onların döyüş düzülüşündə dəyişiklikləri mütləq edir. Bu dəyişikliklər raket-artilleriya gəmilərinin döyüş fəaliyyətləri mərhələlərinə də təsir edəcəkdir.

Raket-artilleriya gəmilərinin döyüş düzülüşü haqqında geniş yazıb. O, özündə taktiki kəşfiyyatı, ön komanda məntəqəsini, radiolokasiya dozoru gəmilərini (təyyarələrini), zərbə qruplarını, REM qruplarını, aldatma və nümayişkarana qruplarını, himayə edən qırıqları cəmləşdirir [3]. Taktiki şəraitindən və ya mövcud qüvvələrin tərkibindən asılı olaraq döyüş düzülüşünün elementləri olmaya bilər və ya bəzi hallarda isə kiçik raket gəmilərinin (katerlərinin) fəaliyyətinə xarakterik olaraq döyüş düzülüşü elementlərinin funksiyaları cəmləşdirilə bilər. Lakin döyüş düzülüşünün əsas elementi zərbə qrupları ilə yanaşı taktiki kəşfiyyatdır. Çox zaman taktiki kəşfiyyat ilə taktiki səviyyədə kəşfiyyat biri digəri ilə səhv salınır. Bununla əlaqədar olaraq taktika elmində "taktiki səviyyədə kəşfiyyat (əməliyyat kəşfiyyatının tərkib hissəsi)" termininin gətirilməyi zəruridir. Xidməti təcrübə göstərir ki, gəmi komandirləri tərəfindən bu terminlər səhv salınır. Bununla da zərurət öz təsdiqini tapır.

Raket-artilleriya gəmiləri (katerlərinin) birləşməsinin döyüş düzülüşünün əsas tərkib hissəsi zərbə qruplarıdır. Onların tərkibi və sayı qoyulmuş tapşırıqdan, mövcud vəziyyətdən, tapşırığın həlli üçün ayrılan qüvvə və vasitələrdən asılıdır [3].

Taktika elmində yazılanlara yeniliksiz əməl edənə məğlub olacağı bildirilir. Əgər ehtimal rəqib taktiki kəşfiyyatın tərkibində raket-artilleriya gəmilərini (katerlərini) tətbiq edərək bizi aldatmağa müvəffəq olarsa, qüvvələrimiz üçün məğlubiyət qaçılmaz olacaq. Deməli, döyüş düzülüşünün əsas məqam olduğu unudulmamalıdır. Qarşıda duran dəniz döyüşünün müqəddəratı döyüş düzülüşündən çox asılıdır.

Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Krallığına məxsus "HMS Cornwall" frəqatı ilə Atlantik okeanında Şimali Atlantika Alyansının müştərək qüvvələrinin təlimləri zamanı döyüş düzülüşü hesablarına baxarkən, qeyd edilən parametrlərin nəzərə alınması zərurəti mütləqən olundu, növbəti hesablaşmanın aparılmasının daha məqsəduyğunluğu təsdiqini tapdı:

$$D_{k,3} = D_z + (t_{a1} + t_{01} + t_{q1} + t_{uc} + t_{daz})MDTQ + f_s - 0,7D_0,$$

burada D_z – rəqibə seçilmiş zərbə endirmə uzaqlığı;

$t_{a\phi}$ – kəşfiyyat gəmisini tərəfindən rəqibin aşkar olunma vaxtı;

$t_{\phi t}$ – kəşfiyyat gəmisini tərəfindən rəqib haqqında məlumatların birləşmənin əsas qüvvələrinə ötürülməsinə sərf olunan vaxt;

t_{qr} – birləşmə komandirini tərəfindən qərarın qəbuluna lazım olan vaxt;

$t_{u\phi}$ – raketin zərbə obyektinə uçma vaxtı;

t_{duz} – birləşmənin döyüş düzülüşünə düzülməsinə lazım olan vaxt;

f_x – hədəfin koordinatlarının maksimal təyin olunma xətaləri;

D_0 – kəşfiyyat gəmisini tərəfindən rəqibin aşkar edilməsinə uzaqlığı.

Raket-artilleriya gəmilərinin döyüş fəaliyyətlərinin vaxt hesabı 2000-ci illərin hesabı prinsiplərini tamamilə ödəmişdir [2]. Müəllif bunu geniş surətdə izah etmiş, hesablar üzrə əsaslandırmağa çalışmışdır. Lakin Şimali Atlantika Alyansının müstəqil qüvvələrinin təlimləri zamanı müəyyən olundu ki, müasir dəniz döyüşlərində döyüş fəaliyyətlərinin vaxt hesabı geriye zaman hesabı prinsipi ilə aparılır. Bu zaman anı, yayılma atışlarında ilk raketin rəqib obyektinə çatma anı ilə götürülürək, hesablanması icra olunur. Nəticə etibarilə, rəqibin bütün imkan və qabiliyyəti nəzərə alınır. Müasir qlobal dəniz təhlükəsizliyi kontekstində real təhdidin qarşısının alınması üçün onun, 250 dəniz mili məsafədə aşkar olunması zərurəti ön plana çıxmışdır. Hesab zamanı qeyd edilənin nəzərə alınması mütləqdir. Çünki rəqib aşkar olduğu andan qabaqlama fəaliyyəti icrası başlanır. Məhz Hərbi Dəniz Qüvvələrində xidməti təcrübə zamanı, döyüş fəaliyyətinə qərarın qəbulu vaxtı bu prinsipi tətbiq etməklə, əmələ gələn bir neçə sual öz cavabını tapdı.

Raket-artilleriya gəmilərinin həll etdikləri tapşırıqların müasir dövrdə dəyişməsi, onların tətbiqi taktikasındakı yeniliklər, mütləq şəkildə, onların döyüş fəaliyyəti mərhələlərinə təsirini göstərir. Eyni zamanda, Xəzər dənizi hövzəsində, regional təhlükəsizliyin təmini üçün xəzəryanı ölkələr raket-artilleriya gəmilərinin tətbiqi taktikasında yeni bir fikirlə də çıxış edirlər. Bəzi ölkələr təsir məsafəsi az olan silahlanmaya malik olduqlarından raket-artilleriya gəmilərinin (xüsusi ilə katerlərin) sayının çoxluğuna üstünlük verirlər. Bəzi ölkələr isə təsir məsafəsi çox olan silahlanmaya malik olduqlarından raket-artilleriya gəmilərinin (katerlərin) silahlanmasının artırılmasına üstünlük verirlər. Belə bir fərqli yanaşma raket-artilleriya gəmilərinin tətbiqi taktikasına, sonrakı pillədə döyüş fəaliyyətlərinə də təsir edəcəkdir. Müqayisəli analizdən sonra raket-artilleriya gəmilərinin döyüş fəaliyyəti mərhələlərini düşündürəm ki, növbəti ardıcılıqda vermək məqsədə uyğundur:

-taktiki açılma;

-raket (və ya artilleriya) zərbəsinin (və ya zərbələrinin) endirilməsi;

-digər silah növləri ilə müvəffəqiyyətin inkişaf etdirilməsi;

-qüvvələrin yenidən qruplaşması;

-qüvvələrin yenidən açılması və növbəti tapşırıqların icrasına hazırlıq.

Döyüş fəaliyyətinə hazırlıq tədbirləri və onların kompleks şəkildə icrasını üç əsas etapə bölünür [2]:

-taktiki açılış;

-raket zərbəsinin endirilməsi;

-qüvvələrin zərbədən sonra fəaliyyətləri.

Öz dövrünün tələbinə uyğun olaraq müəllif mərhələləri əks etdirib. Müasir dövrdə iqtisadi itkilərin azaldılması, şəxsi həyatın həyatda qalma qabiliyyətinin artırılması, potensial növbəti təhdid ocaqlarının qabaqcadan qarşısının alınması meyarı əsas götürülür. Ona görə də, raket - artilleriya gəmiləri ehtimal rəqibə raket zərbəsinə endirdikdən sonra ehtiyatların səmərəli və məqsədyönlü istifadəsini nəzərə alaraq, artilleriya silahları ilə rəqibə təsir göstərməyə çalışacaq. Növbəti mərhələ

olaraq müvəffəqiyyətdən faydalanacaqlar (nailiyyətin inkişaf etdirilməsi). Vəziyyətdən asılı olaraq yenidən qruplaşma aparılacaq, növbəti tapşırıqların icrasına hazır olacaqlar. Döyüş tapşırığına uyğun olaraq növbəti taktiki açılış icra edəcəklər.

Taktiki açılışla bağlı fikirlərini bildirib. Gəmilərin baza məntəqəsindən çıxması, dərhal döyüş düzülüşü ilə fəaliyyətin davam etdirilməsi mütləqliyi vurğulanıb [2]. Ondan fərqli olaraq [3]-də müəllif taktiki açılış barədə ətraflı məlumat vermişdir. Ümumiyyətlə birləşmənin döyüş düzülüşünə düzülməsi üçün taktiki açılma icra olunur. Taktiki açılma rəqibə yaxınlaşma, zərbə və təminedicilərin döyüş düzülüşünə düzülməsindən ibarətdir. Əgər döyüş meydanı (rayonu) baza məntəqəsindən kifayət qədər uzaq məsafədədirsə, bu zaman keçidin səfər düzülüşündə edilməsi məqsədəuyğundur. Taktiki açılma işə keçid mərhələsində yerinə yetirilir. Döyüş meydanı (rayon) baza məntəqəsinə yaxın olduqda, taktiki açılma baza məntəqəsindən çıxdan dərhal yerinə yetirilə bilər.

Raket-artilleriya gəmilərinin gün keçdikcə daha müasir cihazlarla təchiz edilməsi, döyüş imkan və qabiliyyətlərinin artırılması, taktiki tətbiq qaydalarında, döyüş düzülüşlərində, hesablamada, döyüş fəaliyyətlərinin mərhələlərində yeni baxışlar, yanaşmalar vardır. Eyni ilə bunların hamısı raket - artilleriya gəmilərinin müstəqil manevri zamanı atəşi yerinə yetirməsinə imkan yaradır. Atəşin icra olunduğu döyüş manevrinin hərəkət istiqamətləri atəş mövqeyinin tutulması və ya yaxınlaşdırılmasının nəzərə alınması ilə seçilir. Bu zaman ehtimal rəqibin atəşinin müvəffəqiyyətinin azaldılması və hesabatlarının çətinləşdirilməsi üçün yayındırma məqsədli ziqzaqla manevr tətbiqi mütləqdir.

Bütün analiz materiallarını nəzərə alsaq, müasir dövrdə raket-artilleriya gəmilərinin silah və texniki vasitələrinin imkanlarının inkişafı, real təhdidlərin qarşısının alınması məqsədi ilə, onların güc göstərişi və ya real döyüş fəaliyyəti rayonunda tətbiqini mütləqləşdirir. Xəzəryanı ölkələrdə raket-artilleriya gəmilərinin say tərkibinin, döyüş imkanlarının artırılması, onların tətbiqinə olan marağın göstəricisidir. Artıq yeni qüvvələr, qruplaşmalar yaradılır. Şimali Atlantika Alyansının gəmilərinin Atlantik okeanında keçirilən müstəqil taktiki təlimlərin iştirakçısı qismində təcrübə mübadiləsi əsnasında, birgə çevik reaksiya qüvvəsinin tərkibində fəaliyyət göstərən 23 layihəli raket korvetinin komandiri 2-ci dərəcəli kapitan Conni Ley ilə müzakirələrdən müəyyən olundu ki, bu cür qruplaşmalar Kraliyyət Donanmasında 2000-ci illərdən indiyədək fəaliyyət göstərir və effektiv göstərmişdir. Təlimlər zamanı işə biz buna bir daha əmin olduq. Raket-artilleriya gəmiləri dəniz döyüşünün həll edici qruplaşmalarında yer almağa davam edəcəkdir.

NƏTİCƏ

Aparılan araşdırmalar nəticəsində, raket-artilleriya gəmilərinin tətbiqinə müasir dəniz döyüşlərində daha çox əhəmiyyətin verilməsi məsələsi öz təsdiqini tapmış olur. Raket-artilleriya gəmilərində edilən konstruktiv dəyişikliklər, onların döyüş imkanlarının artırılması, icra etdikləri tapşırıqlar sırasına yenilərinin əlavə olunmasına gətirib çıxarmışdır. Bu da uzaq məsafədən müdafiə xarakterli güc göstərişi, mövcudluğun nümayişi kimi yeni yanaşmaları da ön plana çıxarır.

ƏDƏBİYYAT

1.Devrim Yaylı. Russian – Georgian War at Sea. <https://turkishnavy.net>.

2.İ. Rüstəmov Hərbi Dəniz Taktikası. II hissə. Bakı: 2000. S. 147-150.

3.Емельянов Л.А. Тактика военно-морского флота. М.: “Военное” изд., 1985. С.331-